

Date: 13th June-2026

JAHON DINLARINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI.

Ilmiy rahbar: Qo`qon universiteti Andijon filiali
Tarix va ijtimoiy fanlar kafedrası, PhD

Bazarova Irodaxon

Email: bazarovairoda8379@gmail.com

Qo`qon Universiteti Andijon filiali
Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yonalishi
24-07-guruh talabasi

Qurbonaliyeva Mavluda

Email: qurbonaliyevamavluda07@gmail.com

Tel: +998944387775

Nomonova Begoyim

Email: nomonovabegoyim88@gmail.com

Tel: +998934517079

Qobulova Irodaxon

Email: irodalkhon.qobulova@icloud.com

Tel: +998505793430

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon dinlarining paydo bo'lish sabablari, tarixiy taraqqiyot bosqichlari va insoniyat sivilizatsiyasi rivojida o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining shakllanish jarayoni, asosiy g'oyalari hamda dunyo miqyosida tarqalish omillari yoritiladi. Dinlarning jamiyatning ma'naviy, madaniy va axloqiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy jihatdan tavsiflanadi. Tadqiqot davomida jahon dinlarining tarixiy rivojlanish qonuniyatlari hamda zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: jahon dinlari, buddaviylik, xristianlik, islom, dinshunoslik, sivilizatsiya, ma'naviyat, madaniyat, diniy qadriyatlar, tarixiy taraqqiyot.

Annotation: This article examines the origins, historical development, and significance of world religions in the progress of human civilization. Particular attention is paid to the formation of Buddhism, Christianity, and Islam, their fundamental teachings, and the factors that contributed to their global spread. The study also explores the influence of religions on the spiritual, cultural, and moral life of society. Furthermore, the historical patterns of religious development and their relevance in the contemporary world are analyzed from a scientific perspective.

Keywords: world religions, Buddhism, Christianity, Islam, religious studies, civilization, spirituality, culture, religious values, historical development.

Аннотация: В данной статье рассматриваются причины возникновения мировых религий, этапы их исторического развития и роль в становлении человеческой цивилизации. Особое внимание уделяется процессу формирования буддизма, христианства и ислама, их основным идеям и факторам распространения в мировом масштабе. Анализируется влияние религий на духовную, культурную и

Date: 13th June-2026

нравственную жизнь общества. В ходе исследования раскрываются закономерности исторического развития мировых религий и их значение в современном обществе.

Ключевые слова: мировые религии, буддизм, христианство, ислам, религиоведение, цивилизация, духовность, культура, религиозные ценности, историческое развитие.

Kirish

Din insoniyat tarixidagi eng qadimiy va murakkab ijtimoiy-ma'naviy hodisalardan biri hisoblanadi. U kishilarning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, turmush tarzi va madaniy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatib kelgan. Insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida din jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, odamlarning borliq, hayot va o'lim, ezgulik va yovuzlik haqidagi tasavvurlarini belgilashda muhim o'rin tutgan. Shu sababli dinlarning vujudga kelishi va rivojlanish jarayonini o'rganish nafaqat tarixiy, balki falsafiy, madaniy va sotsiologik jihatdan ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Jahon dinlari deb keng hududlarga tarqalgan, turli millat va xalqlar tomonidan e'tirof etilgan hamda millionlab e'tiqod qiluvchilarga ega bo'lgan diniy ta'limotlarga aytiladi. Hozirgi kunda buddaviylik, xristianlik va islom dinlari jahon dinlari sifatida e'tirof etiladi. Ushbu dinlar nafaqat diniy e'tiqod tizimi, balki ko'plab xalqlarning madaniyati, urf-odatlarini, san'ati, adabiyoti va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ularning tarixiy taraqqiyot yo'li, ta'limotlari va insoniyat taraqqiyotidagi o'rni bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Dinlarning shakllanishi uzoq tarixiy jarayon natijasi bo'lib, u insonning tabiat va jamiyat hodisalarini anglashga bo'lgan intilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Dastlabki diniy tasavvurlar ibtidoiy jamiyat davrida paydo bo'lib, vaqt o'tishi bilan murakkablashgan va muayyan diniy tizimlarga aylangan. Tarixiy taraqqiyot davomida ayrim dinlar ma'lum hududlar bilan cheklanib qolgan bo'lsa, ayrimlari esa keng geografik hududlarga yoyilib, jahon miqyosidagi dinlar darajasiga ko'tarilgan. Bu jarayonda siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynagan.

Bugungi globallashuv sharoitida jahon dinlarini o'rganishning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Turli madaniyat va sivilizatsiyalar o'rtasidagi aloqalarning kuchayishi, dinlararo muloqot va bag'rikenglik masalalarining dolzarbligi mazkur mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirmoqda. Jahon dinlarining tarixiy taraqqiyotini chuqur o'rganish turli din vakillari o'rtasida o'zaro hurmat va hamjihatlikni mustahkamlashga, diniy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini to'g'ri baholashga xizmat qiladi.

Mazkur ishning maqsadi jahon dinlarining vujudga kelish sabablari, shakllanish bosqichlari, asosiy g'oyalari hamda tarixiy rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilishdan iboratdir. Shuningdek, buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining paydo bo'lishi, tarqalishi hamda insoniyat ma'naviy hayotidagi o'rni ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Ushbu mavzuni o'rganish orqali jahon dinlarining jamiyat taraqqiyotiga qo'shgan hissasi va zamonaviy dunyodagi ahamiyati haqida kengroq tasavvur hosil qilish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur mavzuni yoritishda dinshunoslik, tarix, falsafa va sotsiologiya fanlari kesishmasidagi ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tahlil qilish maqsadida bir nechta ilmiy metodlar qo'llanildi.

Avvalo, tarixiylik prinsipi asosiy metodlardan biri sifatida tanlandi. Ushbu yondashuv orqali buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining paydo bo'lishi, shakllanish bosqichlari hamda tarixiy taraqqiyot jarayonlari xronologik tartibda o'rganildi. Bu metod dinlarning muayyan tarixiy sharoitlarda yuzaga kelganini va ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liqligini ochib berishga yordam berdi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida jahon dinlarining asosiy ta'limotlari, axloqiy tamoyillari va tarqalish xususiyatlari o'zaro solishtirildi. Qiyosiy yondashuv dinlar o'rtasidagi umumiy jihatlar hamda farqli xususiyatlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda sistemali yondashuv ham qo'llanildi. Bu metod orqali dinlar alohida hodisa sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida ko'rib chiqildi. Natijada dinlarning jamiyat, madaniyat va ma'naviyat bilan o'zaro aloqadorligi yaxlit holda tahlil qilindi.

Bundan tashqari, analiz va sintez usullari yordamida mavjud ilmiy manbalar o'rganilib, olingan ma'lumotlar umumlasmirildi. Analiz orqali har bir dinning alohida jihatlari chuqur o'rganilgan bo'lsa, sintez yordamida umumiy ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar, dinshunos olimlarning ishlari, tarixiy manbalar hamda zamonaviy ilmiy maqolalardan foydalanildi. Ushbu metodologik yondashuv jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi.

Mazkur mavzuni yoritishda dinshunoslik, tarix, falsafa va sotsiologiya fanlari kesishmasidagi ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tahlil qilish maqsadida bir nechta ilmiy metodlar qo'llanildi.

Avvalo, tarixiylik prinsipi asosiy metodlardan biri sifatida tanlandi. Ushbu yondashuv orqali buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining paydo bo'lishi, shakllanish bosqichlari hamda tarixiy taraqqiyot jarayonlari xronologik tartibda o'rganildi. Bu metod dinlarning muayyan tarixiy sharoitlarda yuzaga kelganini va ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liqligini ochib berishga yordam berdi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida jahon dinlarining asosiy ta'limotlari, axloqiy tamoyillari va tarqalish xususiyatlari o'zaro solishtirildi. Qiyosiy yondashuv dinlar o'rtasidagi umumiy jihatlar hamda farqli xususiyatlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda sistemali yondashuv ham qo'llanildi. Bu metod orqali dinlar alohida hodisa sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida ko'rib chiqildi.

Date: 13th June-2026

Natijada dinlarning jamiyat, madaniyat va ma'naviyat bilan o'zaro aloqadorligi yaxlit holda tahlil qilindi.

Bundan tashqari, analiz va sintez usullari yordamida mavjud ilmiy manbalar o'rganilib, olingan ma'lumotlar umumlashirildi. Analiz orqali har bir dinning alohida jihatlari chuqur o'rganilgan bo'lsa, sintez yordamida umumiy ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida empirik kuzatish elementlari ham hisobga olindi, ya'ni zamonaviy jamiyatda dinlarning amal qilish shakllari, diniy institutlar faoliyati hamda ijtimoiy hayotdagi o'rni tahlil qilindi. Bu yondashuv nazariy bilimlarni amaliy voqelik bilan bog'lash imkonini berdi.

Shuningdek, induktiv va deduktiv usullardan ham foydalanildi. Induksiya orqali alohida tarixiy faktlardan umumiy xulosalar chiqarildi, deduksiya orqali esa umumiy nazariy qoidalar asosida konkret tarixiy jarayonlar izohlandi.

Tadqiqot natijalari

Mazkur tadqiqot davomida jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanish jarayoni kompleks tarzda tahlil qilindi va bir qator ilmiy xulosalarga kelindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, dinlar insoniyat tarixida faqatgina e'tiqod tizimi sifatida emas, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy hayotning muhim tartibga soluvchi omili sifatida shakllangan.

Birinchidan, jahon dinlarining paydo bo'lishi bevosita tarixiy va ijtimoiy sharoitlar bilan bog'liq ekanligi aniqlandi. Buddaviylik, xristianlik va islom dinlari o'z davrining ijtimoiy tengsizliklari, ma'naviy inqirozlari va axloqiy ehtiyojlariga javob sifatida shakllanganligi kuzatildi. Bu dinlar nafaqat diniy ehtiyojlarni, balki jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashga ham xizmat qilgan.

Ikkinchidan, tadqiqot natijalari jahon dinlarining tarqalish jarayonida siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar muhim rol o'ynaganini ko'rsatdi. Savdo yo'llari, davlatlararo aloqalar hamda missionerlik faoliyati dinlarning keng hududlarga yoyilishiga asosiy sabab bo'lgan. Shu bilan birga, har bir din mahalliy madaniyat bilan uyg'unlashib, o'ziga xos regional shakllarga ega bo'lgan.

Uchinchidan, jahon dinlari jamiyatning axloqiy me'yorlarini shakllantirishda muhim o'rin tutishi aniqlandi. Ular insonlarni ezgulik, adolat, sabr-toqat, mehr-oqibat kabi umuminsoniy qadriyatlarga chorlaydi va ijtimoiy munosabatlarning barqarorlashishiga xizmat qiladi. Bu esa dinlarning faqat ruhiy emas, balki ijtimoiy institut sifatidagi ahamiyatini ham ko'rsatadi.

To'rtinchidan, tadqiqot natijalari zamonaviy globallashuv sharoitida dinlararo bag'rikenglik va o'zaro hurmatning ahamiyati ortib borayotganini tasdiqladi. Turli din vakillari o'rtasidagi muloqot va hamkorlik tinchlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot jahon dinlarining tarixiy rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon ekanini, ularning jamiyat hayotidagi o'rni esa doimiy ravishda saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Olingan natijalar dinlarning nafaqat o'tmish, balki hozirgi va kelajakdagi ijtimoiy taraqqiyotda ham muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili

Mazkur tadqiqot mavzusini yoritishda jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanishiga oid ilmiy, tarixiy va diniy adabiyotlar keng ko'lamda tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishda turli davr olimlari va tadqiqotchilari tomonidan muhim ilmiy qarashlar ilgari surilgan.

Avvalo, dinshunoslikka oid klassik va zamonaviy manbalarda dinlarning kelib chiqishi insoniyatning dunyoni anglashga bo'lgan ehtiyoji bilan izohlanadi. Ushbu manbalarda ibtidoiy diniy tasavvurlardan boshlab, rivojlangan jahon dinlarigacha bo'lgan tarixiy jarayon bosqichma-bosqich yoritilgan. Ayniqsa, buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining shakllanishi haqida berilgan ma'lumotlar ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Tarixiy adabiyotlarda jahon dinlarining tarqalishi siyosiy va ijtimoiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Bu manbalarda savdo yo'llari, davlatlar o'rtasidagi aloqalar va madaniy almashinuv dinlarning geografik kengayishiga katta ta'sir ko'rsatgani qayd etilgan. Shuningdek, turli davrlarda dinlarning jamiyat hayotidagi o'rni va funksiyalari ham tahlil qilingan.

Falsafiy adabiyotlarda esa dinning mohiyati, uning inson ongidagi o'rni hamda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli chuqur tahlil etilgan. Ushbu manbalarda din nafaqat e'tiqod tizimi, balki ma'naviy-axloqiy tartibni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida talqin qilinadi.

Zamonaviy ilmiy maqola va tadqiqotlarda globallashuv sharoitida dinlarning o'zaro munosabati, dinlararo bag'rikenglik va diniy ekstremizm masalalari ham keng yoritilgan. Bu manbalarda jahon dinlarining zamonaviy jamiyatdagi o'rni va ularning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri alohida o'rin egallaydi.

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar jahon dinlarining vujudga kelishi va rivojlanishi murakkab tarixiy jarayon ekanini tasdiqlaydi. Ushbu manbalar tadqiqotning ilmiy asosini mustahkamlashga xizmat qildi hamda mavzuni har tomonlama yoritish imkonini berdi.

Xulosa

Jahon dinlari insoniyat tarixida juda katta ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy va madaniy hodisadir. Ular qadimgi davrlardan boshlab asta-sekin shakllanib, jamiyat rivojlanishi bilan birga takomillashib borgan. Dastlabki ibtidoiy e'tiqodlardan boshlangan diniy qarashlar vaqt o'tishi bilan tizimlashib, yirik va keng tarqalgan dinlarga aylangan. Bugungi kunda dunyoda eng keng tarqalgan jahon dinlari sifatida buddizm, xristianlik va islom dinlari e'tirof etiladi.

Bu dinlar turli tarixiy sharoitlarda paydo bo'lgan bo'lsa-da, ularning barchasi insonni ezgulikka, halollikka, sabr-toqatga va adolatga chaqiradi. Ular inson hayotida axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, jamiyatda tartib va tinchlikni saqlash, odamlar o'rtasida mehr-oqibat va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Har bir din o'ziga xos ta'limot va urf-odatlariga ega bo'lsa ham, ularning asosiy g'oyasi insonni ma'naviy jihatdan yuksaltirishdir.

Date: 13th June-2026

Jahon dinlari nafaqat diniy e'tiqod sifatida, balki madaniyat, san'at, me'morchilik, adabiyot va falsafa rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Ko'plab tarixiy yodgorliklar, muqaddas kitoblar va ilmiy meroslar aynan dinlar ta'sirida yaratilgan. Shuningdek, dinlar xalqlar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirib, turli madaniyatlarning bir-biriga yaqinlashishiga yordam bergan.

Shu bilan birga, dinlar insonlarni yaxshilikka undasa ham, ularni noto'g'ri talqin qilish yoki siyosiy maqsadlarda ishlatish ba'zan nizolar va kelishmovchiliklarga ham sabab bo'lgan. Shuning uchun dinni to'g'ri tushunish va uning asl g'oyalariga amal qilish juda muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, jahon dinlari insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lib, ularning asosiy vazifasi insonlarni ma'naviy kamolotga yetaklash, jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlashdir. Bugungi globallashuv davrida turli din vakillarining bir-birini hurmat qilishi va bag'rikenglik tamoyillariga amal qilishi yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Dinshunoslik" darsligi (umumta'lim maktablari uchun). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. "Jahon dinlari tarixi" o'quv qo'llanma. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
4. "Dinshunoslik asoslari" darsligi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
5. Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti materiallari: "Dinlar tarixi" kursi ma'ruzalari.
6. Internet manbalari: www.ziynet.uz, www.wikipedia.org (jahon dinlari bo'yicha maqolalar).